

Асоба і час. Беларускі біяграфічны альманах, выпуск 1, Мінск 2009, 500 с. Наклад 300 асобнікаў.

Нягледзячы на звужэнне нацыянальнай беларускай інтэлектуальнай прасторы праз намаганні чыноўнікаў адміністрацыі прэзідэнта і ўрада, поўную адсутнасць самастойнай навуковай пазіцыі з боку супрацоўнікаў акадэмічных інстытутаў і большасці дзяржаўных універсітэтаў, айчынная гуманістыка не здаецца і, нават, набірае ўпэўненасці. На жаль, большасць гуманітарных праектаў у Беларусі гэта апантаная дзейнасць пэўных асоб і невялікага кола звязаных з імі аднадумцаў. Сярод вядомых на Беларусі (і па-за яе межамі) выдавецкіх ініцыятыў неабходна назваць „ARCHE-Пачатак” (лідар Валеры Булгакаў) і „Беларускі гістарычны агляд” (лідар Генадзь Сагановіч). На пачатку бягучага году ў рукі навукоўцаў быў аддадзены першы выпуск яшчэ аднаго праекта „Асоба і час. Беларускі біяграфічны альманах”. Галоўным ініцыятарам рэцэнзаванага альманаха і ўкладальнікам першага выпуску з’яўляецца Аляксандр Фядута, постаць неадназначная ў сучасным палітычным, навуковым і культурным жыцці Беларусі. Вядомы знаўца жыцця і творчасці Пушкіна і яго часу, гісторык, літаратуразнаўца і культуролог, спецыяліст па XVIII-XIX ст., даволі часта на старонках „Нашай Нівы” задавальняе апетыты чытачоў як яскравы і тонкі публіцыст (апошні прыклад — цыкл „Палітбюро”). З іншага боку, Аляксандр Фядута — асоба, якая мела і мае палітычныя амбіцыі, таму яго каментарыі адносна знешне- і ўнутрыпалітычнай сітуацыі Беларусі даволі арыгінальныя і часта найбольш рэальныя. Ведаючы гэтую няўрымсліваю і актыўную постаць з 80-х гадоў мінулага стагоддзя (сумеснага студэнцтва у Гродзенскім дзяржаўным універсітэце), чамусьці быў перакананы, што Аляксандр Фядута павінен быў рэалізавацца ў адмысловым інтэлектуальным гуманітарным праекце. Менавіта падобным праектам стаў першы беларускі біяграфічны альманах.

Заўважым, што апошнім часам у Еўропе актыўна развіваецца „індывидуальная” альбо „персанальная гісторыя”, „гісторыя аднаго жыцця”. Гістарычная біяграфія, якая з’яўляецца адным са старажытнейшых жанраў гістарыяграфіі, сёння карыстаецца нязменнай шырокай папулярнасцю сярод паспалітага люду. Накірунак „біяграфістыка” ў беларускай гістарыяграфіі абсалютна новы і слабаразвіты. Найбольшыя дасягненні ў напісанні жыццярысаў беларускіх дзеячаў і асоб звязаных з культурай Беларусі належаць пісьменнікам і публіцыстам. Даволі часта аўтары падобных твораў выконвалі выразную палітычную альбо ідэалагічную замовы — біяграфіі незлічонай колькасці партыйных, савецкіх, камсамольскіх і прафсаюзных дзеячаў, вядомых, малавядомых і зусім невядомых герояў кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. і грамадзян-

скай вайны, вайны за вызваленне Заходняй Беларусі ў верасні 1939 г. і, вядома, Вялікай айчыннай вайны і гераічнага пасляваеннага змагання з антыкамуністычнымі і антысавецкімі бандамі. Наступнай катэгорыяй савецкага грамадства сталі псеўдадзячы культуры і мастацтва з псеўдабіяграфіямі. Карацей кажучы, біяграфія асобы зрабілася інструментам ідэалагічнага абалваньвання беларускага насельніцтва, а з іншага боку сродкам фальсіфікацыі айчыннай гісторыі.

Напісанне біяграфіі гэта вельмі складаны навуковы працэс, які патрабуе ад аўтара-даследніка грунтоўных ведаў у галіне крыніцазнаўства і спецыяльных гістарычных дысцыплін, гістарыяграфіі, сацыялогіі і гістарычнай псіхалогіі. Моцны ўплыў на канчатковую форму і змест біяграфічнай нарацыі маюць таксама пазакрынічныя веды аўтара — яго агульнафіласофскія далягляды і культура, светаўяўленні і светаўспрыманні, нацыянальная, рэлігійная і палітычная прыналежнасць, часта, і гендэрная прыналежнасць. Вялікую ролю адыгрываюць маральна-этычныя якасці аўтара, яго знешняя і ўнутранная самастойнасць адносна палітычных сістэм і навуковых мод. Зыходзячы з гэтага, укладальнік першага выпуску біяграфічнага альманаха аддаў перавагу дакументальным крыніцам — як важнейшага сведкі мінулых эпох, і іх каментарыям. Ліставанне герояў артыкулаў і нарысаў альманаха, успаміны і інтэрв'ю, пераклады біяграфічных фрагментаў сярэднявечных хронік, фрагменты малавядомых аўтарскіх прац і нават стэнаграма пасяджэння прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў БССР ад 29 кастрычніка 1958 г. — вось галоўныя катэгорыі выкарыстаных крыніц у матэрыялах альманаха „Асоба і час”.

Сам альманах падзяляецца на 6 падраздзелаў: „Водгулле стагоддзяў” — распачынаецца з мастацкага перакладу доктара філалагічных навук Івана Саверчанкі на сучасную беларускую мову фрагмента з другога беларуска-літоўскага летапіснага зводу, названага „Хроніка княжання Жыгімонта I Старога”. Наступная публікацыя прысвечана ліставанню паміж Мікалаем Маліноўскім, перакладчыкам і выдаўцом, і Іахімам Лелявелем, прафесарам Віленскага ўніверсітэта, з 1826 г. па 1.07.1829 г., падрыхтаваная А. Фядутам на падставе раней недрукаваных лістоў (21 асобнік) з фондаў Ягелонскай бібліятэкі ў Кракаве. Гэтае ліставанне паміж вучнем (М. Маліноўскім) і настаўнікам (І. Лелявелем) ахоплівае перыяд знаходжання першага ў сталіцы Расейскай імперыі — Пецярбургу, у горадзе, які зрабіўся месцам пошукаў фартуны і рэалізацыі сваіх магчымасцей для шляхты з былога ВКЛ і выпускнікоў Віленскага ўніверсітэта. Менавіта, такія думкі прыходзяць пасля знаёмства са зместам названых лістоў Маліноўскага. Таксама чытач знойдзе цікавыя факты з жыцця Адама Міцкевіча ў расейскай сталіцы ў гэты час, інфармацыю аб культурнай і навуковай дзейнасці іншых імігрантаў з Бе-

ларусі, Украіны, Літвы і Польшчы. Асабліва цікавым падаецца ў лістах апісанне паводзін і характараў нашай шляхты ва ўмовах вымушанага развіцця з Радзімай — ад поўнага прыстасавання і набліжэння да расейцаў, цваняцтва і выкарыстоўвання блізкіх і знаёмых для ўласных мэт, да нейтральнага стаўлення і, часам, салідарнасці і дапамогі адзін аднаму.

Гісторык Вольга Гарбачова знаёміць беларускіх навукоўцаў і чытачоў з фрагментамі ўспамінаў наваградскай шляхціцкі Ганны Герыч (памерла ў 1857 г.), пляменніцы добравядомага Тадэвуша Рэйтана. Гэта аўтарскі пераклад на беларускую мову першага выдання ўспамінаў, надрукаваных у штотыднёвіку „Dziennik Literacki” (nr 133-137, Lwów 1857) і пераправераных з рукапіснымі тэкстамі, якія захоўваюцца ў фондах Музея Адама Міцкевіча і Польскай бібліятэкі ў Парыжы. Дадзены матэрыял з’яўляецца чарговым яскравым апісаннем культуры і штодзённага жыцця нашай шляхты на мяжы XVIII-XIX ст. Таксама, Дзмітры Матвейчык падрыхтаваў у перакладзе з польскай на беларускую мову вайсковы мемуарандум удзельніка лістападаўскага паўстання, ураджэнца Віцебшчыны, палкоўніка Дамініка Квяткоўскага „Думкі пра фарміраванне ўзброенай Сілы, дастатковай у любым выпадку, з найбольшай ашчаднасцю Радзіме і карысцямі індывідуальнымі і агульнымі”. Арыгінал рукапісу захоўваецца ў зборах Польскай бібліятэкі ў Парыжы разам з паперамі Міхала Валовіча — яшчэ аднаго актыўнага ўдзельніка паўстання 1830-1831 гг., сярод якіх тэкст апошняга пад назвай „Партызанская вайна”.

Ураджэнцы Беларусі ўзбагачалі не толькі польскі вектар гісторыі, а таксама і расейскі. На падставе лістоў Елізаветы Васільеўны Саліяс де Турнемір сваёй дачцы Марыі Андрэеўне, жонцы Іосіфа Уладзіміравіча Гурко, узнаўляюцца малавядомыя факты з жыцця, дзейнасці і рысаў характарау апошняга. Генерал І. У. Гурко вядомы нам гераічнымі ўчынкамі падчас расейска-турэцкай вайны 1877-1878 гг., а таксама як імперскі адміністратар на пасадах генерал-губернатара ў Санкт-Пецярбургу, Адэсе і асабліва ў Варшаве.

Другі падраздзел мае назву „Пачнем збіраць зярно к зярняці...”. Складзены ён з матэрыялаў сучаснага беларусазнаўства і складаецца з успамінаў, лістоў, інтэрв’ю вядомых і малавядомых беларускіх нацыянальных дзеячаў. Уладзімір Содаль і Валянціна Трыгубовіч падрыхтавалі да друку ўспаміны Юльяна Сергіевіча (1910-1976) — школьнага настаўніка, літаратара і мастака-самавука — ад народзінаў аўтара да пачатку Другой сусветнай вайны, да таго часу, калі ён трапіў у нямецкі палон. Юльян Сергіевіч — адзін са шматлікіх малавядомых беларусаў, якія ўспрынялі нацыянальную ідэю і пранеслі яе праз усё сваё цяжкае і складанае жыццё. Нарадзіўся, пражыў большую частку ўласнага жыцця і пахаваны аў-

тар успамінаў на гістарычнай Ашмяншчыне, у вёсках Юраўшчына і Ленкаўшчына (сучасны Маладзечанскі раён). Таму і большая частка тэксту звязана з роднымі мясцінамі. Аднак гісторыкі на старонках успамінаў сустрэнуць факты са штодзённага жыцця заходнебеларускай вёскі, аб распаўсюджванні беларушчыны і польскай палітыкі адносна беларускіх арганізацый. Успаміны былі напісаны толькі ў 1976 г. Праўда, аўтар не рызыкнуў напісаць пра свой гулагаўскі лёс.

Узбагачае веды пра пачатковы этап фармавання беларускага нацыянальнага жыцця надрукаваная на старонках альманаха перапіска паміж Зоськай Верас (Людвікай Сівіцкай — 1892-1991) і гісторыкам Віталём Скалабанам — „«Вам як гісторыку не зашкодзіць ведаць...» Лісты Зоські Верас да Віталія Скалабана 1979-1988 гг.». Вялікаму беларускаму пісьменніку Янку Брылю прысвечаны старонкі з дзённікавых запісаў журналіста Сяргея Шапрана „Дапоможет Вам Бог. Наш літаратурный Бог”. Лёс іншага беларускага літаратара-эмігранта Алеся Салаўя (1922-1978; сапраўднае прозвішча Альфрэд Радзюк), а таксама беларускай эміграцыі раскрываецца ў лістах паэта, падрыхтаваных да друку Міхасём Скоблам у тэксце „Лісты Самотніка. Эпістальярная спадчына Алеся Салаўя”.

Характарыстыцы яшчэ аднаго з вядомых беларускіх дзеячаў і таленавітага мастака ХХ ст. Яўгена Ціхановіча, прысвечаны артыкул Сяргея Харэўскага „Стагоддзе вачыма мастака. Успаміны Яўгена Ціхановіча”. Вядомы ў Гродне ў 1990-х гадах журналіст Валеры Задаля падрыхтаваў нарыс пра жыццё і дзейнасць Уладзіміра Барана (1908-1991) — беларускага савецкага педагога, доўгачасовага дырэктара СШ № 1 у Гродне, добравядомай у Гродне і можа менш па-за яго межамі. Цікавай асоба У. Барана яшчэ будзе таму, што гэта бацька Аляксандра Мілінкевіча. Вельмі цікавы факт з гісторыі сусветнай фізікі, які быў звязаны з беларускім навукоўцам Фёдарам Іванавічам Фёдаравым (сынам беларускага дзіцячага пісьменніка Янкі Маўра), прадстаўлены ў артыкуле і дадатках да яго „Неоконченная история одного плагиата”, напісаным Міхасём Ільінскім. Размова вядзецца пра вялізны плагіят амерыканскага навукоўца праф. Халліса Чэна з прац беларускага навукоўца ў канцы 1970-х — пачатку 1980-х гадоў.

Пра будаванне савецкай сістэмы ў Беларусі пасля Другой сусветнай вайны, пра камуністычныя рэпрэсіі, пра малавядомыя старонкі з жыцця і дзейнасці вышэйшага апарату КПСС і асабістыя меркаванні аб палітычных і сацыяльных пераменах у СССР за гарбачоўскія часы даведземся з інтэрв’ю з Міхаілам Зімяніным, запісанае Аляксандрам Уліцёнкам „Ідыётаў, якіяносяцца са сталінскімі партрэтамі, стае дагэтуль...”. Міхаіл Зімянін (1914-1995) — савецкі і камуністычны дзеяч з Віцебска, які падставы сваёй кар’еры ў Савецкім Саюзе заклаў перад і падчас Дру-

гой сусветнай вайны. З 1953 г. на дыпламатычнай працы ў МЗС СССР, у 1967-1976 гг. галоўны рэдактар газеты „Праўда”, у 1952-1956 і 1966-1989 гг. член ЦК КПСС. Карацей, сціслая камуністычная эліта.

Трэці раздзел альманаха — „Калектыўнае”, складаецца з публікацыі стэнаграмы пашыранага пасяджэння прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў БССР ад 29 кастрычніка 1958 г. Менавіта на дадзеным пасяджэнні беларускія літаратары абмяркоўвалі і асуджалі пісьменніка, лаўрэата Нобелеўскай прэміі Барыса Пастарнака. Натуральна, што загад айчынныя пісьменнікі атрымалі з Масквы (бо напярэдадні прэзідыум праўлення СП СССР выключыў Барыса Пастарнака як здрадніка Радзімы з сяброў саюза), але выконвалі яго ў прынятым тады аднадушшы, злосці і падпарадкаванасці. З „асуджэннем” выступілі Пятрусь Броўка („Пастарнак — смецце, ён не заслугоўвае звання савецкага пісьменніка, ні звання грамадзяніна”), Іван Шамякін („зраднік Пастарнак..., ён быў унутраным эмігрантам, які сядзеў, запершыся ў сваёй дачы”), Міхась Лынькоў („учынак гэтага былога дэкадэнта, яўнага літаратурнага сноба ў мінулым..., а на сёняшні дзень проста паскудніка, ...гэты літаратурны сноб, гэты паборнік мастацтва дзеля мастацтва, гэты паэт, якога сапраўды многія з нас не разумелі, дарэчы, я яго таксама не разумеў”), Кандрат Крапіва („шкада..., што раней не выкінулі мухамора з радой нашай арганізацыі”), Піліп Пестрак („трусасць, жаданне захаваць сябе, і ён выношваў у сабе той яд, якім ён паразіў наш народ. ... Пастарнак ёсць крыніца фашызму...”), Кастусь Кірэенка („гэты чалавек горшы за ворага, які ідзе на цябе ў адкрытым баі. Гэта самы злосны здраднік, які доўгія гады думае аб тым, каб нанесці шкоду народу”), Уладзімір Дубоўка („мы павінны рашуча асудзіць дзеянні здрадніка”), Алесь Зарыцкі („з усіх паводзін Пастарнака відаць, што ён быў ворагам усяго прагрэсіўнага.... ...Пастарнак паставіў сябе ў адзін рад з контрэвалюцыянерамі”) і іншыя так званыя літаратары.

Чацвёрты раздзел альманаха названы „Васіль Быкаў” і прысвечаны ў першую чаргу ўземаадносінам вялікага беларускага пісьменніка з тагачасным галоўным рэдактарам літаратурнага часопіса „Новый мир” Аляксандрам Твардоўскім, падрыхтаваны Сяргеем Шапранам. Кароткае, трохі больш за 6 гадоў занёмства, адлюстраванае ў ліставанні паміж двума вялікімі постацамі, з’яўляецца добрай крыніцай разумення тагачаснай камуністычна-савецкай атмасферы. Дарэчы, С. Шапран з’яўляецца аўтарам фундаментальнай 2-томнай кнігі „Васіль Быкаў: Гісторыя жыцця ў дакументах, публікацыях, успамінах, лістах” (Мінск — Гародня 2009).

Матэрыялы наступнага пятага раздзела „Абрысы дзён мінулых” з’яўляюцца спробай спалучыць візуальныя крыніцы (фотаздымкі) з нарацыйнымі каментарыямі і апісаннямі месцаў і часу зафіксаваных падзей.

Дадзены раздзел складаецца з тэкстаў Андрэя Расінскага „Пётр Ма- шэраў. Старонкі ўбачанай біяграфіі” і Сямёна Букчына „Как я не стал автором фильма об Иване Мележе. История одной фотографии”. За- вяршае змест рэцэнзаванага альманаха раздзел „Радаводнае дрэва”, у якім чытач знаёміцца з невялікай па аб’ёме генеалогіяй роду мастака Якава Мардухавіча Кругера (1869-1940), напісанай яго ўнучкай Мары- най Чэрняк.

Такім чынам, як вынікае з аналізу тэкстаў першага беларускага бія- графічнага альманаха „Асоба і час” (спадзяемся, што на лічбе адзін дадзены праект не скончыцца), укладальніку ўдалося закласці некаль- кі важных метадалагічных і метадычных прынцыпаў, на якіх будзеца канцэпцыя выдання. Універсальнасць, калі пад адной вокладкай аб’- яднаны прафесійныя навукоўцы (гісторыкі, літаратуразнаўцы, культу- ролагі і мастацтвазнаўцы), архівісты і журналісты. Гэта надае выгляд жанравай разнастайнасці альманаха: поліэтнічнасць, полірэлігійнасць і полікультурнасць, навуковая абгрунтаванасць і крыніцазнаўчая дак- ладнасць.

Генадзь Семянчук
(Гродна)